

Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років

Р. Б. ПРИЛУЦЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та господарського права Національної академії управління

У 2010 р. науці господарського права виповнилося 100 років. І такий поважний вік заставляє більш допитливо подивитись на це явище у правовому просторі, щоб зрозуміти той феномен, який дозволив йому не загубитись у коловороті соціально-правових ідей і теорій бурхливого ХХ століття і зберегти актуальність у ХХІ.

Поява теорії господарського права пов'язується з публікацією у 1910 р. першої частини визначної праці відомого німецького вченого-правника Ю. В. Гедемана «Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX Jahrhundert» («Прогрес цивільного права у ХІХ столітті»), в якій автор обґрунтував закономірність виникнення господарського права в нових умовах господарювання, коли буржуазія отримала політичну владу і межа між приватними і публічними інтересами зникла [1]. У подальшому ця ідея була розвинута такими вченими як: М. Румпф (M. Rumpf), А. Нусбаум (A. Nusbaum), Х. Гольдшмідт (H. Goldschmidt), В. Каскель (W. Kaskel), Е. Вестхофф (E. Westhoff), Б. Хармс (B. Harms), А. Ленц (A. Lenz) та ін.

У Радянській Росії теорія господарського права була сприйнята і розвинута низкою вчених, особливо у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу РРФСР 1922 р. У 1924 р. у Харкові була опублікована робота Ю. В. Гедемана «Основные черты хозяйственного права. Трансформация понятия собственности» [2]. Поступово сформувались дві теорії регулювання сфери господарювання: цивільно-правова і господарсько-правова, що викликало жваві наукові дискусії на тлі пануючої мінової концепції. Проте, надалі, здавалось би, суто науковий процес перетворився у якесь запекле, жорстоке і непримиренне протистояння між прибічниками цих теорій. Періодизація такого протистояння та розвитку господарського права на території нашої країни може виглядати наступним чином: 1) 1922–1928 роки – співіснування цивільно-правової та господарсько-правової концепцій на фоні пануючої мінової концепції; 2) 1929–1937 роки – утвердження господарсько-правової концепції з повною заборонаю цивільного права, навіть як навчальної дисципліни. Багато прибічників цивільного права були позбавлені роботи чи навіть волі; 3) 1938–1955 роки – перехід до концепції єдиного соціалістичного цивільного права (за іншими оцінками – вольове відновлення «катома» Вишинським) з повною відмовою від концепції господарського права, «пропагандисти якої назавжди зникли у тюрмах та виправно-трудових таборах як «вороги народу» [3, 195; 4, 7]; 4) 1956–1991 роки – повне панування концепції цивільного права з відродженням науки господарського права і майже безуспішною боротьбою за право на існування і вихід на практичні результати;

5) 1991–2003 роки — перехідний період становлення національного цивільного і господарського права в умовах переходу від старої планової соціалістичної до нової ринкової економіки, обговорення та прийняття нового Цивільного кодексу України (далі — ЦК) і Господарського кодексу України (далі — ГК) на основі не стільки наукового скільки політичного компромісу; 6) з 2004 по нинішній час — продовження протистояння двох концепцій з неприкритим намаганням «цивілістів» домогтись скасування ГК або, на крайній випадок, підпорядкувати його ЦК.

Незважаючи на складну історію господарське право не зникло з правової мапи і нині розвивається на всіх континентах планети. У 1982 р. у Тунісі була створена Міжнародна асоціація господарського права (*L'Association internationale de droit économique* (AIDE)), в якій нині представлено понад 30 держав (перший президент проф. Жерард Фарат (Gerard Farjat)).

Вагомий досягнень наука господарського права досягла в Україні. І найціннішим з них слід вважати, безперечно, формування сильної національної наукової господарсько-правової школи на чолі з видатним вченим, доктором юридичних наук, професором, академіком НАН України В. К. Мамутовим. Нині в Україні функціонують шість спеціалізованих дисертаційних рад (спец. 12.00.04 «Господарське право; Господарський процес»), відділення екологічного, господарського та аграрного права Національної Академії правових наук України. Широкомасштабні комплексні наукові дослідження в галузі господарського права здійснює Інститут економіко-правових досліджень НАН України, багато років незмінно очолюваний В. К. Мамутовим, у якому з 1992 р. діють, крім інших, відділ проблем господарського права і відділ економіко-правових проблем. Більш ніж у 20 вищих навчальних закладах України створені кафедри господарського права. У 2007 р. в Україні була створена Міжнародна асоціація господарського права із штаб-квартирою у Донецьку. Україна нині є єдиною з пострадянських республік, де діє Господарський кодекс України [5].

Для з'ясування суті господарсько-правової теорії й причин її виникнення необхідно повернутись до другої половини ХІХ — початку ХХ століть. Першим, хто помітив і зрозумів особливості соціально-економічних змін у цей період, став юрист за фахом і педагог за покликанням К. Д. Ушинський, який ще у

1848 р., розглядаючи публічну і приватну (цивільну) сфери розвитку людини, зазначав, що ці дві сфери ставляться як би в протилежності: одна прагне злити особистості в єдиному розвитку духа, друга — уособити, роз'єднати, виключити їх ... Вище із суспільств — держава — є тим, що примиряє. Повним, самостійним, необмеженим представником суспільного інтересу у суспільстві має стати уряд. А от яким чином використовувати матеріальну природу на устрій, збереження і розвиток суспільства, можуть показувати науки політико-господарські у складі політичної економії з належною до неї наукою про торгівлю, промислової науки, науки фінансів, історії економічної діяльності, економічної статистики, господарської географії і господарського права [6, 1–7].

Проте, це ще не була господарсько-правова теорія у сучасному розумінні, а ідеї К. Д. Ушинського не вилились у відповідну науку. Це станеться вже на початку ХХ ст., коли стане зрозумілим, що епоха класичного капіталізму, заснованого на особистому збагаченні шляхом індивідуального виробництва, не об'єднаного

в систему, закінчилась, капітал із невеликих розмірів виріс у колосальну силу, яка стала витіснити інтереси окремих індивідів і виникла необхідність не тільки визначити правовий статус колективних учасників господарських відносин (монополій, союзів, картелів тощо) але і, за словами Ю. Гедемана, забезпечити захист особи від суспільства і сваволі цих колективних утворень, коли інтерес індивіда підкоряється інтересу колективу, а основним тоном, який супроводжує все що нині є правом, визначається краще всього одним поняттям, яке йде далі поняття господарства, а саме, словом «господарність» (рос. «хозяйственность»). Ця господарність так зачіпає області права, що в широкому масштабі майже повністю зникають ясні кордони між законом і договором... Із цього хаосу починає вималюватися нове: поняття про господарське право [2, 9–24].

Невідповідність старої (цивілістичної) форми правового регулювання новим відносинам монополістичного капіталізму підкреслював також видатний український вчений В. М. Корецький. На його думку, господарське право існувало давно, але господарські відносини намагались регулювати «іншим технічним планом, ніж це вимагалось раціональною системою господарського права». Цей прийом давить на зміст системи, яку характеризує, відмітає ті норми, що регулюють господарські відносини, які мають публічно-правовий характер. Підкреслюється «новий тон» (господарський тон), яким повинні звучати старі форми, відбувається «огосподарювання» («економізація») права цивільного, торгового, промислового і т.і. [7, 123–128].

На нашу думку, найкраще поняття і суть господарського права визначив Б. Хармс: «Господарське право — це сукупність правових норм, що регулюють господарські відносини окремих господарств між собою і до держави» [8, 503]. Першу ж систему господарського права розробив Е. Вестхофф, виділяючи в ньому чотири підрозділи: поняття господарського права, вчення про суб'єкт, зобов'язальне право і речове право [9, 55].

Таким чином, основною причиною появи теорії господарського права стали не теоретичні абстракції кабінетної науки, а об'єктивний процес суспільно-економічного розвитку людства, коли на зміну первинному індивідуальному капіталістичному виробництву прийшов індустріальний, монополістичний капіталізм, який В. І. Ленін називав імперіалізмом — вищою стадією капіталізму. Силі цього явища окрема «цивільна» особа протистояти вже не могла. Виникла гостра необхідність цю особу захистити, але захистити не як кожную окремо, а через захист публічного інтересу, захист всього соціуму як умови подальшого розвитку людей. Зрозуміло, що це завдання було під силу тільки державі. Необхідно було знайти нову модель правового регулювання економічних відносин, яка б поєднувала в собі приватну ініціативу і діловитість підприємця з державним управлінням сферою господарювання, коли держава активно впливає на економічні процеси, відстоюючи суспільні, публічні інтереси і стимулюючи приватний комерційний інтерес. Таку модель ми називаємо змішаною моделлю правового регулювання.

Саме такій моделі за своєю суттю відповідає теорія господарського права, яка виходить з необхідності комплексного правового регулювання відносин, що виникають у процесі безпосереднього здійснення господарської діяльності (горизонтальні відносини), і державного управління нею (вертикальні відносини).

Зі сторони критиків господарсько-правової теорії доволі частими є закиди, що вона не відповідає ринковій економіці. І це правда. Господарське право дійсно не є сумісним із класичною ринковою теорією. Проте, потрібно чітко усвідомлювати, що у ХХ ст. теорія класичного капіталізму (ліберальна теорія) була докорінно переглянута. Кризи і соціальні потрясіння, що супроводжували капіталістичний світ, вимагали значних перетворень концепції класичної школи про регулювання економічних процесів «невидимою рукою», яка стала теоретичним підґрунтям політики лібералізму. З розвінчанням ліберального міфу про спроможність саморегуляції вільного ринку виникає теорія неолібералізму. Серед таких її представників як Ф. Хайек (лондонська школа), М. Фрідман (чікагська школа), особливе місце займають німецькі неоліберали, які розробили особливий варіант неокласичної теорії — так званий «ордолібералізм» (нім. Ordoliberalismus) або економічна свобода в межах порядку (нім. die Ordnung). Саме ця теорія стала основою «німецького економічного дива» — стрімкого відродження Західної Німеччини після Другої світової війни.

Основоположником ордолібералізму по праву вважається Вальтер Ойкен (Walter Eucken). Свої ідеї він виразив у 7 «конституючих принципах» (Die konstituierenden Prinzipien) і 4 «регулюючих принципах» (Die regulierenden Prinzipien) державної економічної політики, найбільш повно викладених у його книзі «Основні принципи економічної політики» (Grundsätze der Wirtschaftspolitik), яка вийшла із друку вже після його смерті [10, 254-324].

Ойкен розрізняв два «ідеальні типи» господарських систем — центрально-кероване господарство та вільне ринкове господарство. Ринкове господарство управляється ринком, є господарством відносин обміну, а центрально-кероване виключає вільний ринковий обмін і управляється центральним керуючим органом. Раціональний «господарський лад» — це комбінація обох типів господарства. А от вирішення проблеми оптимального поєднання цих двох «ідеальних типів» має взяти на себе держава, яка може впливати на економіку й соціальну сферу, перерозподіляючи суспільний продукт у тих межах, що не призводять до порушення економічної рівноваги. Головним завданням такої діяльності держави є забезпечення оптимального поєднання переваг двох різних типів господарств в єдину економічну систему. Децентралізована ринкова економіка виникає не стихійно, а формується свідомо державою (курсив наш).

Таким чином, для неолібералів ідеалом є ринок не дикий, а вільний і добре організований, соціально відповідальний, що протистоїть політичному і економічному «придушенню» особистості. Для ринку влада монополій, олігархічних кланів є такою ж шкідливою, як і деспотичне централізоване управління, а одним із найважливіших принципів успішної ринкової економіки є невідворотна відповідальність (Die Haftung) усіх учасників ринкових відносин.

Ще радикальнішими в оцінках ринкової економіки були визнаний лідер економічної науки свого часу Джон Мейнард Кейнс (англ. John Maynard Keynes) і його послідовники (кейнсіанці), які переконані, що капіталізм і, особливо система вільного ринку, страждає вродженими пороками. Капіталізм не має механізму, що забезпечує економічну стабільність. Тому держава може і повинна відігравати активну роль у стабілізації економіки; дискретна фіскальна і кредитно-грошова політика необхідні для пом'якшення різких економічних

підйомів і спадів, які у противному разі будуть супроводжувати капіталізм [11, с. 320].

А от, що говорив про економіку нобелівський лауреат американський економіст російського походження Василь Васильович Леонт'єв: «Щоб справи йшли добре, потрібен вітер, — це зацікавленість. Кермо — державне регулювання. У американській економіці слабе кермо. Не можна робити так, як говорив Рейган: підніміть вітрила, нехай їх наповнить вітер, і ідіть до кабіни коктейлі пити. Так нас і на скелі винесе, розіб'є яхту у дріб'язки. У Радянського Союзу зараз навпаки: вітер не наповнює вітрила, а тоді й кермо не допомагає. Я думаю, що більш правильно роблять японці. У них, безперечно, є приватна ініціатива, проте і держава відіграє велику роль, впливаючи на розвиток економіки у кращому напрямку [12, 11–15].

Як бачимо, вже починаючи з 20-х років минулого століття передові «буржуазні» економісти не бачили альтернативи змішаній економіці. Варіанти могли бути різні. Однак, без належного державного управління «ринковий» вітер рано чи пізно винесене корабель економіки на скелі. Не зважаючи на очевидність цього після розпаду СРСР в Україні, як і в сусідній Росії і більшості інших пострадянських республік, були чомусь сприйняті (ми переконані, що нав'язані зовні) ідеї саме класичної ліберальної ринкової економіки. У результаті з перших днів незалежності країни пануючою стала цивільно-правова модель регулювання економіки, а влада України самоусунулась від управління нею. Результати відомі: бездарно проведена приватизація, охрещена в народі «прихватизацією», знищення внутрішнього ринку, монополізація економіки, концентрація національного багатства в руках декількох олігархічних кланів, масове збідніння населення, що знаходиться за межею бідності, найвища у світі корупція в ешелонах влади і т. і. За 20 років незалежності в країні побудовано по суті найгіршу економічну модель — олігархічно-бюрократичну. Яка вже тут соціальна держава?

Безперечно, що роль правової науки, як і взагалі всієї науки, у такій системі зводиться до положення статиста. Вона абсолютно не впливає на процеси, пов'язані з прийняттям законів і застосуванням їх на практиці. У цих умовах замість всебічного об'єктивного аналізу проблем правового регулювання нових для країни капіталістичних відносин вчені-правники продовжували нескінчений спір про те, визнавати чи не визнавати господарське право самостійною галуззю права, що край негативно вплинуло на кодифікацію господарського законодавства. З прийняттям ЦК і ГК на законодавчому рівні був закріплений дуалізм у регулюванні сфери господарювання. Замість сприяння вирішенню економічних проблем наука цивільного і господарського права, господарське судочинство і правозастосовна практика змушені були вирішувати штучно створену проблему розмежування при застосуванні колізійних положень кодексів, перетягуючи, безперечно, ковдру від одного до другого. На жаль, краще це вдавалось противникам української державності. Так, вже у 2005 р. Міністерство юстиції України виступило з ініціативою про скасування ГК, а в серпні 2008 р. КМУ вніс до ВРУ проект закону «Про основні принципи господарської діяльності», яким передбачалось замінити ГК законом з 23 статей-декларацій. І тільки шляхом неймовірних зусиль науковців, практиків і громадськості кодекс вдалось відстояти.

Більш того, у розвитку цивільного і господарського законодавства стала простежуватися нова загрозлива тенденція — на законодавчому рівні не тільки

всіляко обмежується значення та сфера застосування ГК, але й грубо порушуються основні засади ЦК. У правове регулювання цивільних і господарських відносин вноситься плутанина, що призводить і може призвести до ще більш негативних наслідків у недалекому майбутньому. Методичність таких кроків викликає підозру, що це робиться певними силами цілком свідомо з метою уповільнення економічного розвитку держави.

Помилковість такого напрямку з особливою очевидністю проявилась під час нинішньої світової фінансово-економічної кризи, коли наша країна опинилась на грані дефолту. Разом з тим, найменш відчутною криза виявилась для тих країн, в яких розвиток підприємництва поєднаний з активним державним регулюванням господарських відносин (Білорусь, Бразилія, Індія, Китай, Фінляндія та ін.).

Однією із «застарілих» проблем науки господарського права є проблема, пов'язана із визнанням господарського права самостійною галуззю права. Теоретичним підґрунтям для більшості противників господарського права була і залишається понині теорія про те, що відокремлення самостійних галузей права можливе тільки за наявності в них «свого самостійного» предмету та методу правового регулювання. З нашої точки зору, абсолютно «чисте» виділення галузі права за його предметом і методом у принципі не можливе, що у свій час був змушений визнавати один із найзапекліших противників господарського права О. С. Іоффе. Через це він був змушений при визначенні галузі цивільного права звертатись додатково до «специфіки суб'єктного складу... певних історичних умов... можливості та доцільності» [3, 536, 539, 545–546]. І дійсно, якщо виходити тільки з предмету та методу правового регулювання, то можна без особливих труднощів довести, що цивільне право у традиційному його розумінні не є самостійною галуззю права, оскільки не має однорідного (чистого) предмету. З методом — ще гірше: цивільне право не може обійтись тільки диспозитивним методом. Значна частина цивільних відносин (якщо не більша) нині регулюється або охороняється за допомогою імперативного методу правового регулювання (особисті немайнові права фізичної особи, речове, інтелектуальна власність, деліктні зобов'язання, спадкове право, цивільно-правова відповідальність тощо), а диспозитивним методом користуються й інші галузі права.

Як до цього ставитись? Серйозна проблема у зв'язку з цим полягає у тому, що у нашій правовій науці поділ системи права на галузі традиційно здійснюється не з точки зору його практичної цінності, а скоріше з позиції підтвердження і захисту певних науково-теоретичних ідей і концепцій. За визнанням відомого російського цивіліста В. К. Андрєєва, «галузевий поділ правової системи Росії — це скоріше данина науковій традиції, ніж об'єктивна реальність, що познається» [13, 49]. У західній юридичній науці питанню поділу системи права на галузі права такого важливого значення не надається. Цьому сприяє і прагматизм західних юристів, які є менш прихильними до теоретизування й більше турбуються, щоб право сприяло розвитку бізнесу (економіки).

Українській юридичній науці, як уявляється, на 20-му році перебудови національної економіки також пора повернутись обличчям до реальних потреб цієї економіки й актуальність тих чи інших наукових теорій розглядати з позиції їх практичної доцільності. Систематизація права повинна здійснюватись, насамперед, за критерієм необхідності та доцільності об'єднання певних суспільних

відносин у предмет галузі права з метою досягнення необхідного соціально-економічного результату — забезпечувати оптимальний розвиток законодавства у тій чи іншій сфері суспільних відносин і полегшувати всім учасникам цих відносин користування ним.

Якщо ж узяти до уваги Іоффовські «особливості структурного типу, специфіку суб'єктного складу, залежність і доцільність», то господарське право за специфікою господарських відносин, які складають його предмет, суб'єктивним складом і доцільністю, безумовно, більш заслуговує на визнання його самостійною галуззю права ніж цивільне право у теперішньому його трактуванні.

Цінність господарсько-правової концепції полягає якраз у тому, що вона поєднує у собі два необхідних начала для забезпечення успішного, стабільного і збалансованого економічного розвитку суспільства — приватну ініціативу і державне централізоване регулювання, що, як підтверджується досвідом більшості розвинених країн, є умовою соціальної стабільності й дозволяє комплексно вивчати і регулювати ці дві, безперечно, не тотожні, складові єдиного економічного і правового механізму. Ні комерційні, ні торгові кодекси, рівно як і чисто цивільно-правова концепція, ці публічні інтереси повноцінно забезпечити не можуть.

Питанням життєздатності теорії господарського права задавалися і її засновники, і сучасні науковці. Ю. Гедеман був переконаний, що господарське право безумовно покликане для нашого часу; виконавши своє покликання, воно може відійти в область історії [2, 11].

Така оцінка, як видається, була прив'язана до стану економічних відносин і не враховувала інших чинників, що можуть супроводжувати еволюцію людства на Землі. Нині, однак, все з більшою очевидністю стає зрозумілим, що людство стоїть перед загрозою таких глобальних змін, які не вкладаються у всі відомі донині теорії. Під питанням стоїть саме наше виживання.

З огляду на такі планетарні проблеми, господарське право, побудоване з урахуванням обмежених ресурсів і глобальних змін клімату на планеті, може, на наше переконання, мати суттєвий позитивний вплив і на ці процеси, встановлюючи не тільки відповідні нові правила поведінки учасників господарських відносин, але й впливаючи на формування нової формації господарників за рахунок відповідного і мудрого державного регулювання [14].

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Hedemann Justus Wilhelm. Die Fortschritte des Zivilrechts im 19. Jahrhundert. Ein Überblick über die Entfaltung des Privatrechts in Deutschland, Österreich, Frankreich und der Schweiz. 1. Teil: Die Neuordnung des Verkehrslebens. — Taschenbuch. — Berlin : Heymann, 1910. — 151 s.

2. Гедеман Ю. В. Основные черты хозяйственного права. Трансформация понятия собственности. Перевод с немецкого С. Н. Ландкофа с предисловием и примеч. А. Л. Малицкого / Ю. В. Гедеман. — Харьков : Юридическое издательство Н. К. Ю. У. С. С. Р., 1924. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.net/book_z963_page_1.html

3. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». — М. : Статут, 2000. — 777 с.

4. Мамутов В. К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно—правовой мысли в суверенной Украине: Науч. доклад / В. Мамутов. — Донецк : Ин-т экономико-правовых исследований НАН Украины, 2004. — 40 с.

5. Див. також: Мамутов В. Загальні проблеми науки господарського права на стику XX та XXI століть / В. Мамутов // Право України. — 2010. — № 8. — С. 4–11.

6. Ушинский К. Д. Лекции в Ярославском лицее. Лекция первая / К. Д. Ушинский. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://az.lib.ru/u/ushinskij_k_d/text_0047.shtml

7. Корецкий В. М. Очерки международного хозяйственного права // Избранные труды : В 2 кн. / АН УССР. Ин-т государства и права / [редкол. : В. Н. Денисов (гл. ред.) и др.] / В. М. Корецкий. — К. : Наук. думка, 1989. — Кн. 1. — С. 120–209.

8. Harms V. Weltwirtschaft und Weltwirtschaftsrecht // W?rterbuch des V?lkerrechts und der Diplomanie. Forgesetzt und hrsg von prof. K. Strupp. — Berlin; Leipzig, 1927. — В III. — S. 503.

9. Westhoff E. System des Wirtschaftsrechts. Wesen und Grundlagen. — Leipzig, 1926.

10. Eucken Walter. Grundsätze der Wirtschaftspolitik. — Tübingen, 1952.

11. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. / Пер. с англ. 1-го изд. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю.— К. : Хагар-Демос, 1993. — 785 с.: табл., граф.

12. Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты, политика. М., 1990. — С. 11–15.

13. Андреев В. К. О проблемах совершенствования ГК РФ / В. К. Андреев // Государство и право. — 2009. — № 3. — С. 45–52.

14. Прилуцький Р. Б. Особливості правового регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату (постановка проблеми) / Р. Б. Прилуцький // Актуальні проблеми цивільного та господарського права. — 2010. — № 3 (22). — С. 49–54.

Прилуцький Р. Б. Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років
Анотація. У статті розглянуто умови виникнення теорії та науки господарського права, етапи становлення, його суть і соціальну цінність, місце у системі права.

Ключові слова: теорія господарського права, наука, галузь права, моделі правового регулювання, господарський кодекс, підприємництво, обмежені ресурси планети, глобальні зміни клімату.

Прилуцкий Р. Б. Ценность, проверенная временем: хозяйственному праву сто лет

Аннотация. В статье рассмотрено условия возникновения теории и науки хозяйственного права, этапы становления, его суть и социальная ценность, место в системе права.

Ключевые слова: теория хозяйственного права, наука, отрасль права, модели правового регулирования, предпринимательство, ограниченные ресурсы планеты, глобальные изменения климата.

Prylutskyi R. B. The value which has been checked up by time: to the economic right hundred years

Summary. In clause its essence and social value, place in system of the right is considered conditions of occurrence of the theory and science of the economic right, stages her development.

Key words: The theory of the economic right, science, branch of the right, model of legal regulation, business limited resources of a planet, global changes of a climate.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2010.